Emre Aracı

"Boğaziçi Kıyıları'nda" bir geçmiş zaman konseri

Yazarımız, günümüze kadar kalabilmiş en güzel Boğaziçi sahilhanelerinden biri olan Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'nda 8 Kasım 2014 tarihinde, Cihat Aşkın, Can Okan ve Dilan Şaka ile birlikte verdiği anlatımlı konserin ortaya çıkış öyküsünü ve konserde seslendirilen, hepsi de İstanbul'a ve İstanbul'u ziyaret etmiş ünlü tarihi kişiliklerle bağlantılı olan eserleri tanıtıyor.

Hekimbaşı Salih Efendi

Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı

"*Boğaziçi yalılarında geçen bir devri, bir ömrü, bir mevsimi değil, bir tek günü bile, nasıl anlatmalı ki bu, bir gülü gösterip koklatmadan, onu tarif etmeğe benzer. Dikkatimize dokunan rengini nasıl söylemeli? Ve gönlümüzü bayıltan kokusunu nasıl duyurmalı?*" diye sormuş, meşhur İstanbul yazarı Abdülhak Şinasi Hisar. Onun çoktan yok olup gitmiş aile yalısının bulunduğu ve sonradan aldığı soyadında ismini yaşatmayı tercih ettiği Rumeli Hisarı'nın az ilerisindeki rıhtımın yakınlarından bindiğim küçük motorla karşı kıyıdaki kırmızı aşı boyalı bir yalıya ilk defa deniz yoluyla giderken, doğal olarak *Boğaziçi Yalıları* kitabının sayfaları da sanki bir bir şuurumda çevriliyordu. Bir taraftan da 1810'da İstanbul Boğazı'ndan geçmiş olan Lord Byron ve *Don Juan*'ı düşünüyordum. Epik şiirinin beşinci kantosunda Byron iki mısrayla Boğaz yalılarını mükemmel bir opera dekoruna benzetir: *"Each villa on the Bosphorus looks a screen / New-painted, or a perfect opera scene"* (Her bir yalı Boğaz'da / yeni boyanmış, opera dekoru havasında). Bu mısraları çok seneler önce misafir olarak kaldığım Byron'ın İngiltere'deki evi Burgage Manor'da vermiş olduğum İstanbul temalı bir konserde dinleyicilere okurken, dokusu bozulmamış eski bir Boğaz yalısında da bir gün bir konserde

Abdülhak Şinasi Hisar

okuyacağımı hayâl etmiştim.

Hisar'ın yalısının boş arsasının az ötesinden bindiğim o küçük motor meğer beni bu hayâle doğru götürüyormuş da habersizmişim. Oysa o zamanlar Boğaziçi yalılarını "yelkenleri rüzgârla dolmuş, hayal iklimlerine hareket edecek gemilere" benzeten Hisar'a daha iyi kulak verebilmiş olsaydım belki de bu hayâlimin müjdesini zaten onun edebiyatında çoktan bulmuş olacaktım: *"Yalıların, denize girmiş, direkler üzerinde sulara konmuş olanları vardı. Ne hulyâlarını, ne rüyalarını hâlâ bitirmemiş olanları vardı. Bazı yalılar, suların kenarında geçecek hulyâları avlamak için kurulmuş dalyanlara benzerler; bazı yalılar, yelkenleri rüzgârla dolmuş, hayal iklimlerine hareket edecek gemilere benzerlerdi. Neye benzerlerse benzesinler, bütün bu yalılar eski Boğaziçi zamanlarının mahsulleri, hepsi de birer Boğaziçi mahlûku idiler"*. İşte motorumuz böylesine bir dalyana yanaşırken Byron'ın şiirsel bir dille tasvir ettiği, ancak ne yazık ki bugün gerçekten de çoğu dekorlaşmış cephelerin arkasında çoktan bambaşka kimliklere bürünmüş bir medeniyet içerisinde kaybolup giderek sadece Hisar'ın edebiyatında yaşadığını düşündüğüm, eski Boğaziçi zamanlarından bir mahsulün yalnız cephesiyle değil, ruhuyla da ayakta durduğunu içeri adım attığım anda hemen hissettiğim bu aşı boyalı yalı beni yepyeni bir keşif yolculuğuna çıkartmak üzereydi. Onu seven ailesinin maneviyatını hâlâ ayakta tutmayı başardığı Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı belli ki iki asırdır Boğaz'da kulak verdiği ve ruhunda besleyerek sakladığı sesleri yeniden duyurmak istiyordu.

Sultan Abdülmecid'in Başhekimi olan Salih Efendi, Byron İstanbul'a geldikten altı sene sonra, 1816'da doğmuş, II. Mahmud'un reform hareketinin etkilerini bizzat yaşamış, Padişah'ın kurdurduğu ve sonradan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını alan Tıphane'nin ilk öğrencileri arasında yer almıştı. Anadolu Hisarı'nın az ilerisinde adıyla anılan yalıda 1895 yılındaki vefatına kadar yaşayan Salih Efendi aldığı eğitimle, görgüsü ve kültürüyle devrinin tam bir Osmanlı aydını idi. Onun İstanbul'unda Donizetti ve Guatelli gibi İtalyan paşalar yaşar, Boğaz'ın sularına kimi yalı penceresinden mehtaplı gecelerde opera aryalarından akisler düşerdi. Bugün en küçük kızı Sakıbe Hanım'dan doğma torunu Mehlika Hanım'ın kızları Süveyda Bırışık ve Zerhan Gökpınar'ın hâlâ yaşadığı bu tarihi aile yalısında kendilerinin gerçekleştirdiği özel organizasyonlar sayesinde verilen düzenli ev konserlerinde Boğaziçi Kıyıları'nda oda müziği geleneği yaşatılmakta.

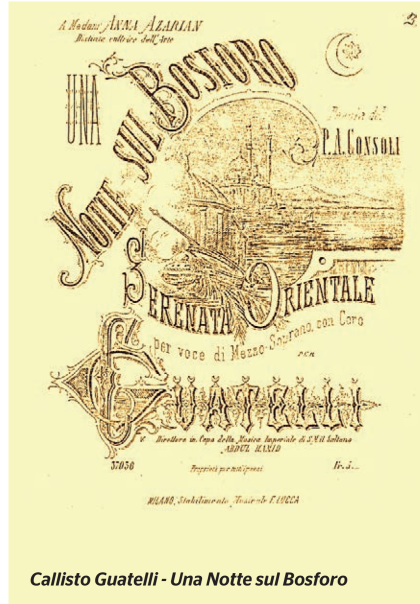

Lord Byron Arnavut kılığında - Thomas Phillips'in tablosu (1813)

Andante'nin Mayıs 2014 sayısında yayımlanan Leighton House ile ilgili yazımı bitirirken şöyle bir dilekte bulunmuştum: *"Londra'da Leighton House konserleri varsa, İstanbul'da da Boğaz'ın değişmemiş, otantikliğini hâlâ koruyan yegâne yalılarından olan Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı ve burada yaşayan sıcak ailenin kapılarını açtığı ev konserleri var. Bir gün bu iki Dârülelhan'ın ruhlarının bir konserde birleşeceğine inanıyorum nedense; ama bu başka bir makalenin konusu olacak"*. Şu an okumakta olduğunuz makalemin konusu, ne mutlu ki bu dileğimin gerçekleşmiş olduğunu gösteriyor; zira Londra'da Leighton House'da dinlediğim Cihat Aş-

kın ve Can Okan, Hekimbaşı Yalısı'nda 8 Kasım'da şahsen hazırlayarak sunduğum "Boğaziçi Kıyılarında" temalı konserde yer alan kıymetli sanatçılar oldular; onlara başarılı temsiliyle Çağnur Gürsan'ın öğrencisi mezzosoprano Dilan Şaka da katıldı.

"İstanbul'dan gelip geçmiş Avrupalı bestecilerin eserlerinde Boğaz yolculukları ve mehtap gezintileri" alt başlığını taşıyan bu konser âdeta *Andante* yazılarımda incelediğim kimi değişik konu ve bestecinin bilinmeyen eserlerinin birer "leitmotif" havasında sunumuydu. Bunlara Londra British Library'de tespit ettiğim yeni eserler de dahil oldu. Amacımız Hekimbaşı Salih Efendi'nin orijinal mobilyalarıyla ayakta kalabilmiş bu yalısının özgün dokusunda Hisar'ın "bir gülü gösterip koklatmadan, onu tarif etmeğe benzer" diye anlatmakta güçlük çektiği, ama gerçekte kendi edebiyatının ifadesinde o gülün kokusunu zaten yaşatmayı başardığı hisleri, bu defa o devrin zamanı ölümsüzleştirmeyi başarabilmiş bestelerinin gücünde yeniden tadabilmekti. Bu konserde Londra'daki kütüphane raflarında senelerdir donup kalmış ve zamana öylece meydan okumuş yepyeni eserler bizleri bu hayal dalyanı içerisinde geçmişe götürecekti. Aynen İstanbul'dan Londra'ya yazılan ve o şarkıların aromasına batırılmış bir mektupta Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'ndaki konserin hatırasının hep yaşayacağı gibi.

Konser, Callisto Guatelli'nin *Pourquoi ai-je quitté ma patrie?* (Ülkemden neden ayrıldım?) adını verdiği keman ve piyano için romansı ile açıldı. 1845'te Naum Tiyatrosu'nda operalar sahneye koymak üzere İstanbul'a gelen ve bir daha ülkesine geri dönmeyen Guatelli böylesine önemli bir hayat kararını müziğin dilinden sormayı tercih etmişti, ama ardından dinlediğimiz mezzosoprano için *Una notte sul Bosforo - Serenata Orientale* (Boğaz'da bir gece - Doğu Serenadı) onun esasta ne derece yeni ülkesini benimsediğini de bizlere gösterdi. Sözleri İtalyanca olan bu şarkı Boğaz'da romantik bir geceyi tasvir ediyordu, ama bir önceki romanstaki Avrupai müzik dili çoktan geride kalmıştı; zira Guatelli'nin *Boğaziçi Serenadı* piyano için bir taksimle açılıyordu. Aynı oryantal müzik dili mezzosoprano'nun ifadesine de sıçramıştı. Yağmurlu bir günde British Library'de bulduğum bu nota, elimde tuttuğum anda dahi, Boğaziçi Kıyıları'na geri dönebilmeyi ve bir gün orada tekrar hayat bulmayı diliyor gibiydi. Hekimbaşı Salih Efendi'nin salonunda pastırma yazının İstanbul'a hakim olduğu sisli bir Kasım öğledensonrası işte bu suskun beste Cihat Aşkın'ın kemanı ve Can Okan'ın piyanosu eşliğinde Dilan Şaka'nın sesinde yeniden İstanbul'da hayat buldu.

Callisto Guatelli - Una Notte sul Bosforo

Italo Selvelli

Die Meistersinger'i dinlerken *Tristan*'ın parafraz edildiğini duyduğum sırada kaleme aldığım bu satırlarda Guatelli'nin "Madam Anna Azarian"a ithaf ettiği bestesinin notasını önüme çekiyorum. *Boğaziçi Serenadı* şu mısrayla noktalanıyor: "La notte del Bosforo è un riso d'amor" (Boğaz'da gece aşkın gülümsemesidir). Bu mısra, şarkının sözlerini benim için İtalyancadan Türkçeye tercüme eden Miguel Selvelli'nin de yüzüne tebessüm getirmiş. Guatelli'nin şarkısının sözlerini bir Selvelli'den öğrenmek ise benim için esasında son derece özel ve kıymetli bir bağ. Zira Miguel ve kız kardeşi Giustina Selvelli, konserimizin bir sonraki eseri *Reşadiye Marşı*'nın bestecisi Italo Selvelli'nin torununun torunları. Üstelik marşın ithaf edildiği Sultan Reşad'ın torununun oğlu Osman Osmanoğlu gibi onlar da Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'ndaki bu özel konserde aramızdalar. Bu genetik bağlar konserin tarihsel dokusunu daha da kuvvetlendiriyor. Konser, İstanbul doğumlu Berti Pisani'nin *Una notte sul Bosforo* (Boğaz'da bir gece) aryası ile devam ediyor. Guatelli'nin serenadına kıyasla, notası yine Londra'da ortaya çıkan Pisani'nin mehtap bestesi oldukça Verdi havasında bir arya olarak dikkat çekiyor. "Guarda guarda che bianca luna" (Bak bak beyaz aya) sözleriyle açılan eser bana Hisar'dan bu defa *Boğaziçi Mehtapları*'ndan çok sevdiğim bir pasajı hatırlatıyor: *"Ayın bir gümüş fanustan sızıyor gibi dökülen donuk ışığı güneşin maddiyatçı ziyası yerine bir mâneviyat âleminin nuru olur. Faaliyet ve hakikat ışığı güneş aydınlığı yerine, mehtap bir füsun ve hayal ve aşk ışığı döker ve gönlünden taşan bu ışıkla aydınlattığı herşeye biraz kendi huyunu aşılar".* Bir zamanlar Dolmabahçe Sarayı Operası'nın müdürlüğünü yapmış olan Berti Pisani'nin bestelediği *Rebecca* operası La Scala'da 1865'te sahnelenmiş; ama ne yazık ki o da bu füsun ve hayal ışığı içerisinde bambaşka alemlerde yaşasa da

Hekimbaşı Salih Efendi'nin başkanlık yaptığı 1866'daki Uluslararası Karantina Toplantısı

direktörlüğünü yaptığı opera ve besteleri gibi günümüzün gerçekçi parlak ışığında unutulup gitmiş.

Gaetano Foschini'nin arkadaşı Charles Canti'ye ithafen bestelemiş olduğu *Brise du Bosphore* (Boğaziçi Rüzgarı) adlı solo piyano için Polka Mazurka'sı ise Can Okan'ın bizlere gösterdiği gibi virtüöz hünerlerini ortaya koyan ve belki de Boğaz'ı fırtınalı bir havada betimleyen bir eser. 1863-1864 sezonunda Naum Tiyatrosu'nda operalar idare eden Ferraralı Foschini belli ki bu bilinmeyen bestesini pek çok yabancı gibi Boğaz'dan ilham bularak kaleme almıştı. Konserin bir diğer virtüöz eseri ise Cihat Aşkın'ın mükemmel icrasıyla muhtemelen bestelenişinden bir buçuk asır sonra tekrar ilk defa Boğaz kıyısında duyulan ve *Andante*'nin geçtiğimiz Eylül sayısında yer alan makaleme konu olarak konserimizin temasına da adını veren August d'Adelburg'un *Une Soirée aux Bords du Bosphore* (Boğaziçi Kıyıları'nda Bir Gece) başlıklı, keman ve piyano "Fantaisie Nocturne"ü idi. İstanbul'daki Avusturya sefiresi Irene Prokesch-Osten'e ithaf edilen bu Boğaz bestesi aynı zamanda bestecisinin notanın kapağında belirttiği gibi bir de "Chanson Turque" içermekteydi. 19. yüzyıl gözüyle İstanbul doğumlu bir bestecinin Boğaz'ın tasvirini bundan güzel bir müzik diliyle ifade etmesi mümkün olamazdı. Üstelik Mayseder'in öğrencisi olan keman virtüözü d'Adelburg 21 Temmuz 1858 akşamüzeri Avusturya Büyükelçiliği'nin Büyükdere'deki yazlık sarayından elçiliğe ait bir kayık ile Boğaz'ın çırpıntılı suları arasında Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'nın açıklarından da geçerek Dolmabahçe Sarayı'na gitmiş ve muhtemelen bu bestesini Sultan Abdülmecid'in huzurunda verdiği resitalde de çalmıştı.

Şuurumda *Boğaziçi Yalıları*'nın sayfalarını çevirmeye devam ediyorum; *"Ruhlarda gûya bir psikoloji üstadı, mesela bir Marcel Proust kendimizin ve etrafımızdakilerin hislerini teşrih [analiz] etmeğe koyulur, uzun uzun tahlil ederdi",* diye yazmış Hisar. Peki Hisar'ın da ruhen yakın olduğu Proust'un temamızla ve bu konserle ne alâkası olabilir? Yalının ön misafir odasında antikalar arasında soluk bir toplu grup fotoğrafı dikkatleri çekiyor; 1866'da İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Karantina Toplantısı'na başkanlık eden Salih Efendi konferansa katılan Avrupalı delegeleri yalısında ağırlamış. Gözüm Proust'u arıyor; daha doğrusu Dr Adrien Proust'u, karantina üzerine çalışmış, "Membre de la Société de médecine de Constantinople", yani İstanbul Tıp Cemiyeti üyesi olan meşhur yazarın babasını fotoğrafta bulmaya çalışıyorum. Ama nafile; ne yazık ki Dr. Adrien Proust bu toplantıya katılmamış; ama bundan üç sene sonra Fransız Hükümeti'nin görevlendirmesiyle 1869'da İstanbul'a gelmiş ve hiç şüphesiz Hekimbaşı Salih Efendi ile tanışmıştı. Yalısına gelip gelmediği bilinmese de geldiğini varsaymak istiyorum.

Dr Adrien Proust

Bu tarihi bağı müzikle de kutlamak gerekir tabii; Proust'un en yakın arkadaşı Reynaldo Hahn'ın belle epoque bestelerinden daha güzel bir seçim olabilir mi? Peki ya Boğaziçi ile bu Venezüellalı

M. Raynaldo Hahn.

M. Raynaldo Hahn est depuis quelques jours ici.

Quel est le dilettante ayant un peu de voix qui n'a fredonné les *Chansons grises* de ce compositeur, élève du Me Massenet et qui procède de ce maître ? M. Raynaldo Hahn, qui vit à Paris de très longue date est Vénézuélien de naissance. Après avoir fait des études sérieuses sous la direction de M. Massenet, il débuta par des mélodies tendres qui ne tardèrent pas à trouver, dans le monde musical, des amateurs enthousiasmés. L'apparition de ses œuvres est attendue avec impatience.

Mais sa production ne s'est pas arrêtée là. M. Raynaldo Hahn a abordé non sans succès le théâtre. Il a donné il n'y a pas longtemps à l'Opéra-Comique : *La Carmélite*, une œuvre solide, bien charpentée et qui dénote de la part de son auteur des qualités sérieuses.

M. Raynaldo Hahn s'arrêtera encore quelques jours à Constantinople. Il est de passage ici en simple touriste. Puisse l'Orient lui inspirer une œuvre nouvelle tout imprégnée de ses suaves langueurs.

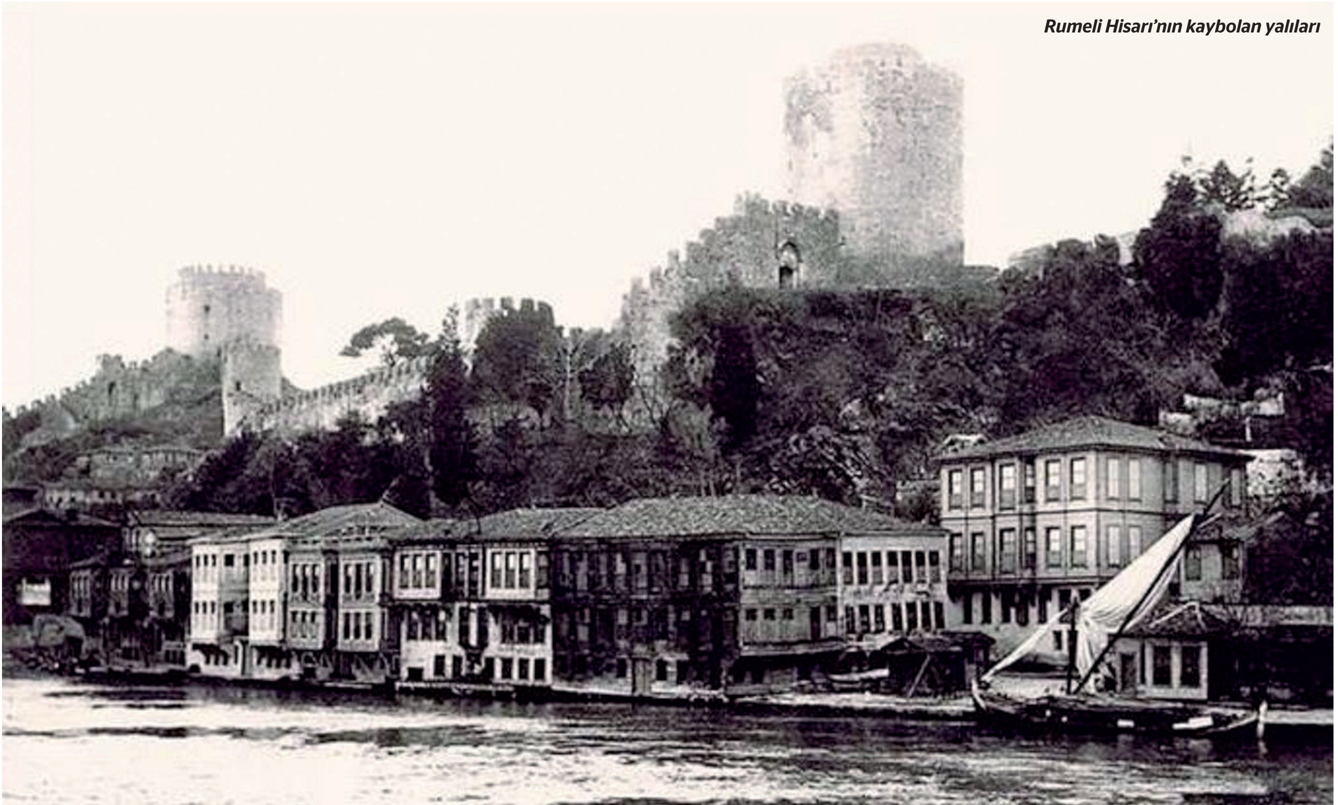
Reynaldo Hahn'ın İstanbul'u ziyaret etmekte olduğunun haberi - Le Moniteur Oriental - 2 Mayıs 1906

Reynaldo Hahn - Lucie Lambert'in portresi (1907)

bestecinin ne alâkası olabilir? 2 Mayıs 1906 tarihli *Le Moniteur Oriental* gazetesine bakılırsa M. Reynaldo Hahn o yazın başında bir süreliğine turist olarak İstanbul'a gelmiş ve yerel gazete onun bu ziyaretinin hiç olmazsa yepyeni bir besteye ilham vermesini dilemiş. Böyle de olmuş. Hahn İstanbul'dan esinlenerek bir dizi solo piyano parçaları bestelemiş; hatta bunlardan bir tanesi *Rêverie nocturne sur le Bosphore*, notanın sonuna düştüğü "Ecrit en caïque au clair de lune, 1906" ibaresine göre, 1906'da mehtaplı bir gecede bir kayıkta bestelenmiş. Arkadaşı Edouard Hermann'a ithaf edilen bu empresyonist bestenin "Nonchalant, monotone et rythmé" temposuyla Hahn tarafından Boğaziçi anılarının müzik diliyle betimlenmiş bir ifadesi olarak Proust'un huzurunda Paris'te bir dairede çalındığını hayal ediyorum. Ruhları, devirleri, milliyetleri ve sanat türlerini eşsiz bir alaşım gibi zamanın donduğu bir potada birleştirebilen müziğin bu sihirli diliyle Hekimbaşı Yalısı'ndaki bu özel konserin teması örtüşürken Proust'un şu sözleri aklıma geliyor: *"Zevk duygusu fotoğraf gibidir. Sevdiğimiz bir objenin yanında çektiğimiz resim sadece negatiften ibarettir. Bunu sonradan eve döndüğümüz zaman, diğer insanlarla olduğumuz anlarda kapısından bir türlü giremediğimiz ruhumuzun iç derinliklerinin karanlığına adım attığımızda tab edebiliriz".*

Konserimiz İstanbul Boğazı'ndan gelip geçen Tchaikovsky ve Elgar'ın besteleri ile devam ederek Halife Abdülmecid Efendi'nin *Elegie*'si ile noktalanıyor. Giriş katında bize tahsis edilen odanın tavanında suyun aksini izledikten sonra ona o rengi ve canlılığı veren sisler içindeki güneşe karşı rıhtıma çıkıp, çırpıntılar üzerinde âdeta mehtabın ışıklı yolu gibi önümde çizdiği bakırımsı parlak hattan Rumeli Hisarı'na doğru bütün bu yazarları ve bestecileri hatırlayarak uzun uzun bakarken, çantasında Jane Austen romanları ve Herodot tarihi ile Türkiye'yi dolaşan ve bu yolculuğunda Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'nda kalarak burası için şu satırları kaleme alan İngiliz gezgin Freya Stark'ın sözlerine kulak veriyorum: *"Hayat geçmişin kalıplarından yeniliklere doğru akıp giderken, yeniliklerin ve geleneklerin bu girift örgüsü insanı büyüler".* Bu konserin yarattığı hisleri, yeni bestelerin keşif heyecanının böyle bir ambiansta hissettirdiği duyguları bir kağıda yazıp cam bir şişe içinde o an Boğaz'ın sularına bırakmak istiyorum; ama bir yerde sanatla uğraşmak benzer bir olgu değil mi diye soruyorum kendi kendime. Nasıl olsa okyanusun ortasında dahi olsalar bile birileri bir gün o mesajı alacak ve yaşanan duyguların canlılığını onlar da kendi hayatlarında yaşamaya ve yaşatmaya devam edecekler, yepyeni fotoğraflarda geçmiş bir devrin kompozisyonu gibi, belki farklı renklerle, ama yeniden tab edecekler…

Rumeli Hisarı'nın kaybolan yalıları